

Citation:

T. Baarda, Levensbericht K. Aland, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1995, Amsterdam, pp. 7-12

Levensbericht door T. Baarda

Kurt Aland

28 maart 1915 – 13 april 1994

Kurt Aland

Op 13 april 1994 overleed te Münster Kurt Aland, op 79-jarige leeftijd. Sinds 1976 was hij buitenlands lid van de Akademie. In 1969 waren zijn grote verdiensten reeds gehonoreerd met een benoeming tot Fellow van de Britse Akademie. Voorts was hij door verscheidene universiteiten bedacht met een eredoctoraat. Wie kennis neemt van zijn bibliografie, die 31 pagina's beslaat, begrijpt waarom men er behoefte aan had hem te eren. De wetenschappelijke activiteit die Aland tussen 1939 en 1994 ontwikkelde is immers verbluffend. Niet alleen het aantal publikaties verrast de lezer, maar ook en vooral de veelzijdigheid van zijn oeuvre. Wie kennis neemt van wat hij schreef, wordt getroffen door zijn specialistische kennis, de soevereine beheersing van het ambacht en vooral ook het organisatorisch vermogen dat hem in staat stelde grote projecten aan te vatten. In typering die men van hem heeft gegeven, vallen woorden te lezen als leergierig, eerzuchtig, doortastend; maar ook wordt hij getekend als een fel criticus van wat beneden de maat was. Reeds als student bestreed hij in geschrifte de mythe van Alfred Rosenberg en de nazistische ideeën van Mathilde Ludendorff, en ook stelde hij zich openlijk aan de zijde van de Bekennende Kirche. Dat resulteerde onder meer in het feit dat hij als 22-jarige zijn eerste theologische examen illegaal moest afleggen, en dat hij pas na 1945 als docent voor kerkgeschiedenis kon worden aangesteld. Toen hij later als hoogleraar in Halle benoemd was, kreeg hij ook met het nieuwe bewind moeilijkheden. Hij werd door Walter Ulbricht getypeerd als verbreider van een ideologisch opium, bracht enkele maanden in het gevang door, tenslotte werd hem het lesgeven verboden. De uitwijzing uit de DDR volgde in 1958. Zo kwam hij in Münster aan, waar hij ondanks verlokkelijke aanbiedingen van andere universiteiten zou blijven en zijn roem zou vestigen.

Kurt Aland werd op 28 maart 1915 in Berlijn geboren. Hij bezocht er het gymnasium, en liet zich in 1933 aan de theologische faculteit aldaar inschrijven. Hij werd leerling van de befaamde Hans Lietzmann, die Adolf von Harnack opgevolgd was. Aland heeft aan zijn bewondering voor beiden uiting gegeven in artikelen over hen en door de heruitgave van hun werken. Aland's grote werk, *Glanz und Niedergang der deutschen Universität. 50 Jahre deutscher Wissenschaftsgeschichte in Briefen an und von Hans Lietzmann (1892-1942)*, dat in 1979 uitkwam, toont niet alleen zijn bewondering voor zijn leermeester maar schept ook een indrukwekkend tijdsbeeld van de periode waarin Aland opgroeide en studeerde. Van Von Harnack en Lietzmann erfde hij de belangstelling voor de kerkgeschiedenis, de geschiedenis van het dogma, de ontwikkeling van de nieuwtestamentische kanon, maar vooral ook voor de tekstgeschiedenis en de tekstkritiek.

Zijn belangstelling voor de kerkgeschiedenis blijkt onmiskenbaar uit vele van zijn publikaties. Zijn eerste geschrift was een uitgave van een studie over de *Pia*

Desideria van Philipp Jakob Spener (1939/40). Deze piëtistische geleerde uit de 17de eeuw is hem blijven boeien, want tot aan 1992 heeft hij menige studie aan hem gewijd. Trouwens het verschijnen van het Piëtisme had voortdurend zijn interesse. Zo kreeg – tussen 1956 en 1972 – ook Spener's jongere tijdgenoot August Hermann Francke ruime aandacht. Ook de vierdelige uitgave van de correspondentie van Heinrich Melchior Mühlenberg, die als stichter van het Amerikaanse Lutheranisme wordt beschouwd, hangt met deze belangstelling samen. Aland benaderde de kerkgeschiedenis graag vanuit beschrijvingen van personen (vgl. *Kirchengeschichte in Lebensbildern* 1953); dat heeft hij ook bij zijn studie van het Piëtisme gedaan.

Een ander voorbeeld van zijn eruditie is zijn studie van leven en werken van de verlichte katholiek Ignaz Heinrich Frhr. von Wessenberg uit Konstanz. Bij toeval kwam hij op dit thema. Doordat hij zwaar gewond raakte bij de inval in Frankrijk in juni 1940 moest hij een jaar in Konstanz in het hospitaal doorbrengen. Aan het bed gekluisterd verdiepte hij zich in het archief van deze reformkatholiek uit de vorige eeuw. Dat leidde weer – tussen 1943 en 1975 – tot enkele publikaties en, in samenwerking met W. Müller, tot de uitgave van de nog ongepubliceerde documenten betreffende Wessenberg, tussen 1968 en 1987. Deze speciale studie toegespitst op een persoon paste geheel in de brede aandacht die Aland blijkens andere publikaties voor het katholicisme had.

Maar zijn grote belangstelling gold de reformatie en met name de plaats van Luther daarin. Tussen 1948 en 1991 liet hij – afgezien van vele herdrukken – niet minder dan 55 publikaties het licht zien, waarbij de uitgave van Luther Deutsch in 10 delen, inclusief een Luther-lexicon, een voornamelijk plaats inneemt. Speciale aandacht gaf hij aan de kleine catechismus, de 95 stellingen en de bijbelvertaling van Luther.

Zijn twee delen *Geschichte der Christenheit* (eerste druk 1980, 1982) – ook in het Engels verschenen – waren gebaseerd op vele historische detailstudies. Daarbij valt – gezien de publikaties – vooral ook zijn interesse in de figuur van Constantijn de Grote en diens overgang naar het christendom op. Daarmee samenhangend intrigeert hem de vraag naar de verhouding tussen kerk en staat in het vroege christendom. Maar ook specifieke vroeg-christelijke bewegingen, zoals het Montanisme, worden door hem grondig bestudeerd.

De studie van het Nieuwe Testament en het vroegste christendom heeft eveneens geleid tot een aanzienlijk aantal detailstudies. Daarbij waren sommige controversiële kwesties aan de orde, zoals de vraag naar het bestaan van de kinderdoop in de vroege kerk (tegenover Joachim Jeremias) of de kwestie van de dood van Petrus te Rome (tegenover Karl Heussi), die beide tot verscheidene replieken en duplieken voerde. Wat Aland vooral bezig hield waren de vragen naar het ontstaan van de kanon van het Nieuwe Testament en daarbij naar de kwestie van anonimiteit en pseudonimiteit van vroeg-christelijke geschriften. Maar zijn

grootste belangstelling had de tekstgeschiedenis en tekstkritiek van het Nieuwe Testament, die hij overigens nimmer als een zelfstandige discipline beschouwde, maar die hij steeds in samenhang met de geschiedenis van het vroege christendom onderzocht.

De tekstkritiek was in feite het natuurlijk vervolg op het werk van zijn leermeester Lietzmann. Het begon met het bijhouden van de lijst van nieuwtestamentische handschriften (sedert 1950). Het reeds grote aantal manuscripten dat bekend was, werd steeds weer verrijkt doordat men in bibliotheken nieuwe manuscripten of fragmenten vond (Aland deed zelf al vroeg mee aan het opsporen ervan, onder meer in Poolse bibliotheken). Daarbij kwamen natuurlijk ook nieuwe vondsten van Papyri, zoals in de vijftiger jaren van de zgn. Bodmer-bibliotheek. Reeds vroeg was Aland ook betrokken bij de uitgave van de 'Itala', die door Adolf Jülicher, samen met Walter Matzkow, was opgezet, een editie van de oudlatijnse tekst van de evangeliën. In het sterfjaar van Jülicher (1938) kwam daarvan het eerste deel uit. Toen ook Matzkow in de oorlog sneuvelde, kwam de uitvoering grotendeels bij Aland terecht. Intussen zijn alle vier delen gepubliceerd en herdrukt.

Maar de grote opgang van Aland's carrière in de tekstkritiek kwam toen hij bij de bekende handuitgave van het Griekse Nieuwe Testament van Eberhard Nestle (1898, 91913) betrokken geraakte. Na de dood van Nestle had diens zoon Erwin de editie bezorgd, en in 1927 (de 13de editie) een grondige herziening van het kritisch apparaat gegeven. Bij de 21ste editie (1952) werd Aland er voor het eerst bij betrokken, en vanaf de 22ste druk (1956) verscheen Aland's naam op het titelblad. De laatste druk, de 27ste, is nog maar kort geleden (1993) uitgekomen en staat op naam van Aland en zijn echtgenote Barbara Aland. Aland was het die de roemruchte Nestle vrijwel tot alleenheerschappij bracht. Niet alleen het kritisch apparaat veranderde, maar ook werd de tekst op een aantal plaatsen opnieuw geconstitueerd. De enige echte concurrent is *The Greek New Testament* die in 1966 verscheen (1994), maar ook die draagt de naam Aland onder de editores, en de tekst daarvan is dezelfde als de door Aland uitgegeven tekst. Naast deze teksteditie gaf Aland ook een Synopse van de vier evangeliën uit met een uitvoerig tekstkritisch apparaat, waarvan in dit jaar de 15de editie uitkwam. Ook gaf hij een grote concordantie op zijn tekst uit, in drie delen, en bezorgde hij bewerkingen van Erwin Preuschen's zakwoordenboek en van Walter Bauer's grote woordenboek op het Griekse Nieuwe Testament. Zo gaf hij docenten en studenten de belangrijkste 'tools' in handen voor hun arbeid. Dat Aland dit tot stand bracht was slechts mogelijk onder twee voorwaarden waaraan hij geheel voldeed. Allereerst toont hij zich in de meer dan zestig artikelen en een tiental boeken een meester op het terrein van de tekstkritiek. Zijn scherpzinnigheid en grote kennis van zaken wordt duidelijk in brede studies, bijvoorbeeld een inleiding tot de tekstkritiek van het Nieuwe Testament,

samen met Barbara Aland, èn in minutieuze detailstudies, zoals 31 pagina's *Über die Bedeutung eines Punktes. Eine Untersuchung zu Joh. 1,3-4*. De tweede voorwaarde is dat iemand het organisatorisch vermogen bezit om een groep hooggekwalificeerde specialisten te creëren waarmee grootse projecten kunnen worden gerealiseerd. Aland die over zijn grote voorbeelden, Harnack en Lietzmann, had geschreven en daarbij hen als 'organisators' had getypeerd, bleek ook zelf de kwaliteit van een organisator te bezitten. Toen hij na zijn vertrek uit de DDR berooid in Münster aankwam, begon hij dadelijk, nog voor zijn benoeming tot bijzonder hoogleraar in Oude Kerkgeschiedenis en Tekstgeschiedenis van het Nieuwe Testament (1960) en tot gewoon hoogleraar in de Kerkgeschiedenis en Inleiding tot het Nieuwe Testament (1961) met de oprichting van het Institut für neutestamentliche Textforschung, dat al spoedig uitgroeide tot een internationaal centrum van grote allure. Veel van het imposante oeuvre dat Aland ons naliet op verscheidene terreinen, waarvan hier slechts een zeer schamel beeld kon worden gegeven, zal zijn waarde behouden. Het instituut voor nieuwtestamentisch tekstonderzoek echter is de kostbaarste erfenis die Aland ons heeft nagelaten. Moge het instituut, thans geleid door prof. dr. Barbara Aland, ondanks financiële zorgen die de universiteiten treffen, een goede toekomst beschoren zijn, als blijvende herinnering aan de unieke geleerde Kurt Aland, die ooit door onze Akademie geëerd werd met het buitenlands lidmaatschap.

[Dankbaar is gebruik gemaakt van het in Augustus 1995 gepubliceerde boekje *Kurt Aland – In memoriam*, waarin zijn opgenomen Martin Hengel's *Laudatio Kurt Aland* en de bibliografie van Kurt Aland, Münster/Westfalen 1995, uitgekomen bij 'Hermann Kunst-Stiftung zur Förderung der neutestamentlichen Textforschung']

